

Berlinmuren

Berlinmuren (på tysk Berliner Mauer eller bare die Mauer) var en adskillende spærring af beton, pigtråd og elektrisk hegn mellem Øst- og Vestberlin. Den skilte Vestberlin fra Østberlin og resten af DDR. Det var DDR, der lukkede grænsen mellem de to dele af Tyskland (BRD og DDR). Formålet med muren var officielt at beskytte DDR's indbyggere mod fascisme (østbloklandene mente, at de kapitalistiske NATO-lande, og i særdeleshed Vesttyskland, var fascistiske). En anden årsag til byggeriet af muren kunne være at forhindre, at befolkningen flygtede til det demokratiske vesten, da Berlin var det eneste sted, hvor østtyskere stadig uhindret kunne flygte til vesten. Selve konstruktionen af muren begyndte den 13. august 1961. Muren faldt 9. november 1989 efter godt 28 år.

Baggrund

Efter 2. verdenskrig var resterne af Tyskland delt op i fire zoner: den amerikanske, den britiske og den franske zone (disse tre var de vestlige allierede) samt den sovjetiske zone. Fra 1947 blev Tyskland opdelt i to dele (reelt fire, men de vestlige dele samarbejdede). I de tre vestlige zoner oprettedes i 1949 staten BRD (Bundesrepublik Deutschland) og samme år oprettedes i den sovjetiske zone staten DDR (Deutsche Demokratische Republik). DDR lå mod nordøst og BRD mod vest og syd. Problemet omkring samarbejdet mellem de forskellige besættelseszoner opstod allerede kort tid efter 2. verdenskrigs afslutning. Med indførelsen af D-Marken i de vestlige besættelseszoner sammen med beslutningen om at oprette en vesttysk nation blev fjendskabet mellem Sovjetunionen og de vestallierede tydeligt. Fra 1948-1949 forsøgte Sovjetunionen forgæves at tvinge de allierede til at forlade Berlin ved en blokade af Vestberlin.

Masseflugt fra DDR

Nikita Khrusjtjov rettede 27. november 1958 et ultimatum til vestmagterne og krævede, at de skulle trække sig ud af Berlin, og at Øst- og Vestberlin skulle slås sammen til én by under DDR's kontrol. Dette skulle opfyldes inden seks måneder, og hvis det ikke skete, ville Sovjetunionen slutte separat fredsaftale med DDR og overlade al sovjetisk kontrol til kommunistpartiet i DDR. Dette skulle ske for at hindre den massive flugt af (oftest unge og uddannede) tyskere fra DDR til Vesttyskland, noget som bevirkede, at DDR var ved at kollapse økonomisk. 3,12 millioner tyskere havde siden 1949 fundet vejen fra DDR til Vesttyskland.

Før Berlinmuren blev bygget, var der ikke restriktioner på rejser mellem Øst- og Vestberlin (i modsætning til rejser mellem DDR og Vesttyskland), og tyskere i DDR, som ønskede at komme til Vesten, kunne dermed rejse direkte ind i Vestberlin for så at flygte til Vesttyskland. Det var desuden ikke usædvanligt, at tyskere bosat i DDR arbejdede i Vestberlin: Østberlin havde besvær med at besætte 45.000 arbejdspladser, mens 53.000 østberlinere arbejdede i Vestberlin og fik halvdelen af deres løn i "hårde" D-Mark.

Delingen af Berlin

Der havde i dagene før 12. august 1961 været meldt om øget militær aktivitet fra DDR's side omkring Berlin, og alle DDR's militære enheder var sat i højeste beredskab fra

midnat 13. august. Samtidig blev S-banetogene stoppet unormalt på sektorgrænsen, og det østtyske nyhedsbureau ADN udsendte en pressemeddelelse kl. 01.11, som på vegne af alle Warszawapagtlande erklærede, at det er *besluttet at iværksætte en troværdig og effektiv kontrol ved sektorgrænsen i Berlin*. Første melding fra RIAS (amerikansk radio i Berlin) kom kl. 03.25 og meldte kort at *store militære styrker fra DDR har i nat spærret grænsen mellem Øst- og Vestberlin*. 69 af 81 overgange blev spærret øjeblikkeligt og al S- og U-banetraffic standset bortset fra på Bahnhof Berlin Friedrichstraße, hvor overgang blev tilladt under streng kontrol. Til sidst var det kun posttoget mellem Bahnhof Zoo og Bahnhof Friedrichstrasse, som kørte mellem Øst- og Vestberlin.

Kort tid efter blev yderligere fem af de tolv åbne overgange spærret, og DDR's opfordring til vestberlinerne om at holde hundrede meters afstand til muren førte til, at amerikanerne sendte panserafdelinger til sektorgrænsen.

Delingen førte også til andre mere bizarre episoder. På grund af den pludselige deling blev 1 300 børn spærret inde i Østberlin, mens de var på besøg hos familie eller venner. De sidste kom ikke hjem før tre måneder efter delingen. Ligkister blev udvekslet hver onsdag ved Heinrich-Heine-Strasse. Desuden udgik der 16. august en opfordring blandt Vestberlins indbyggere om ikke at bruge S-banen, som efter aftale mellem de fire sejrsmagter blev drevet af DDR. Tællingen 23. august viste, at passagerantallet gik ned fra 500.000 til 100.000.

Muren

Opbygning og konstruktion

Frem til november 1961 bestod «muren» af tre to meter høje pigtrådshegn, henholdsvis på grænsen, 20 meter inde og det sidste 135 meter indenfor grænsen, hvor der mellem de to første hegn lå tæt pakket pigtråd, og græsset mellem det mellemste og bageste var snauet. Her stod også de 20 meter høje lyskastere og vagttårnene, som blev bygget med en afstand af 550 meter. En række steder gik grænsen langs husvæggene. Her blev første etage muret til, mens flygtninge den første tid sprang ned fra resten af etagerne for at forsøge at komme til Vestberlin. I Bernauer Strasse gik grænsen langs husvæggen på den ene side, så DDR lagde spærringen midt i gaden, sådan at vestberlinerne kunne komme ud og ind ad gaden. Husene på den anden side blev senere sprængt bort for at give plads til muren. Ved Tiergarten, Kreuzberg og i det sydlige Vestberlin var muren bygget lidt syd for sektorgrænsen, men med skilte som advarede om, at arrestationer kunne blive foretaget. Det forhindrede dog ikke flugtforsøg, og for nogle lykkedes det. En mand byggede sin egen miniluftballon og fløj over muren, og en gøgler hoppede ud fra et hustag og kravlede over via højspændingsledninger (han fik ikke stød, da han ikke havde jordforbindelse).

Muren blev ændret tre gange. Den første «mur» bestod af tolv kilometer med beton og 137 kilometer med pigtråd. En sammenhængende betonmur blev opsat i 1965, og den «moderne grænse» kom i slutningen af 70'erne. Det er denne «moderne grænse», som sædvanligvis forbindes med Berlinmuren. Den «moderne grænse» bestod af 106 kilometer med en 3,6 m høj betonmur, 67 km med 3-5 m høj pigtråd, 302 vagttårne og 20 bunkere, 105 km med pansergrav, 127 km med hegn og 124 km med veje til grænsevagterne. Desuden blev der brugt hunde, selvskydningsanlæg og minefelter. En del af «moderne grænse» blev officielt kendt som *Stützbandelement UL 12.11*. Den var

bygget i flere sektioner, der til sidst blev sat sammen. Det var mellem den konkrete mur og *Grenzmaur*, at man havde *dødslinien*.

Krydsning af muren

Der var 8 poster, hvor man kunne krydse muren, og Checkpoint Charlie i dag er den mest kendte. Checkpoint Charlie var dengang kendt som *Friedrichstraße*, og den kunne kun bruges af allieret personel og ikke-tyske borgere.

Politisk og symbolsk betydning

Berlinmuren blev det tydeligste symbol på delingen af Europa i en demokratisk og en kommunistisk del under den kolde krig. Mellem 1961 og 1989 flygtede over 5.000 fra øst til vest (5.-13. august 1961 registrerede 15.070 sig som flygtninge i Vestberlin). Lidt over 3.200 blev arresteret for flugtforsøg, mens måske så mange som 1.000 blev dræbt under flugtforsøg. Berlins myndigheder opgiver tallene som usikre. Mange familier blev splittet af muren, og der gik mange år, før de fik mulighed for at mødes igen.

Selv om vesttyske myndigheder, blandt andet Berlins overborgmester Willy Brandt, protesterede heftigt mod bygningen af muren, så de allierede muren som noget, som kunne nedkøle det anspændte forhold mellem øst og vest.

Murens fald

Berlinmuren faldt om natten mellem torsdag 9. november og fredag 10. november 1989. Årsagerne til murens fald var det stærke pres fra befolkningen om at indføre rejsefrihed og den øgede republikflugt fra DDR til Vesttyskland, delvis gennem ambassader i forskellige østeuropæiske lande og delvis gennem Ungarn, som havde åbnet sin grænse til Østrig. Murens fald blev udløst gennem en pressekonference med politbureau-medlemmet Günter Schabowski, som blev transmitteret direkte i fjernsynet. Schabowski oplæste ved slutningen af pressekonferencen ca. kl. 18.57 en ministerrådsbeslutning om et nyt rejsereglement. Det viste sig imidlertid senere, at beslutningen endnu ikke var formelt vedtaget. Sammen med Schabowski var Helga Labs, Gerhard Beil og Manfred Banaschak, alle medlemmer af SED's centralkomité. Beslutningen, Schabowski læste op, lød:

«Privatreisen nach dem Ausland können ohne Vorliegen von Voraussetzungen – Reiseanlässe und Verwandtschaftsverhältnisse – beantragt werden. Die Genehmigungen werden kurzfristig erteilt. Die zuständigen Abteilungen Pass- und Meldewesen der VP – der Volkspolizeikreisämter – in der DDR sind angewiesen, Visa zur ständigen Ausreise unverzüglich zu erteilen, ohne dass dafür noch geltende Voraussetzungen für eine ständige Ausreise vorliegen müssen. Ständige Ausreisen können über alle Grenzübergangsstellen der DDR zur BRD erfolgen...»

På spørgsmål fra en journalist, formodentlig Riccardo Ehrmann fra det italienske nyhedsbureau ANSA om, hvornår reglerne trådte i kraft, svarede Schabowski *«ab sofort»* (med det samme). Efter at flere vesttyske radio- og fjernsynsstationer havde meldt, at *«muren er åben»* samlede der sig ved grænseovergangene flere tusinde østberlinere, som forlangte, at muren skulle åbnes. På dette tidspunkt var hverken grænsetropperne eller Stasis paskontrolenheder informeret om nye regler. Uden konkrete ordrer at forholde sig til og under pres fra folkemasserne valgte grænsevagterne ved Bornholmer Straße klokken 23.32 som de første at åbne

grænseovergangen, og senere blev flere grænseovergange i Berlin og andre steder ved den tysk-tyske grænse åbnet. Sidst på natten fulgte flere åbningen over fjernsynet og begav sig mod grænseovergangene. Men den store menneskestrøm fra øst til vest kom om formiddagen den 10. november.

Østberlinerne blev modtaget med begejstring i Vestberlin. De fleste beværtninger serverede gratis øl, og fremmede mennesker faldt hinanden om halsen. Under euforien klatrede mange vestberlinere op på muren, og Brandenburger Tor, som før havde været forbudt område, blev åbnet for alle. Da nyheden om murens fald blev kendt, afbrød nationalforsamlingen i Bonn det igangværende møde og sang nationalsangen.

Murens fald var en skelsættende begivenhed i verdenshistorien og blev bl.a. fejret med en koncert af Leonard Bernstein juleaften 1989. I 1990 opførte Roger Waters sit album *The Wall* (fra 1979) på Potsdamer Platz, som tidligere havde været *ingenmandsland* ved muren. *The Wall* beskriver en psykologisk mur og havde oprindeligt ikke noget med Berlinmuren at gøre. Waters-koncerten på Potsdamer Platz var verdenshistoriens største rockkoncert.

Efter at kommunistregimet brød sammen, blev muren i løbet af kort tid revet ned, og der er i dag kun enkelte delvis uforandrede dele af/få spor tilbage efter den. Murens forløb er imidlertid markeret flere steder.

Straffesager mod DDR-ledere

Retssagerne mod de ansvarlige for muren foregik frem til efteråret 2004. De anklagede var DDR's regeringschefer Erich Honecker og Egon Krenz, medlemmerne af det nationale forsvarsråd Erich Mielke, Willi Stoph, Heinz Keßler, Fritz Streletz og Hans Albrecht, SED-lokalrådslederen von Suhl samt flere generaler, deriblandt chefen for grænsetropperne (1979-90) generaloberst Klaus-Dieter Baumbarten. De anklagede vagter tilhørte DDR's nationale folkearmé eller grænsetropperne. I alt blev 11 personer idømt fængselsstraffe, 44 betingede straffe og 35 blev frikendt. Blandt dem, som blev idømt fængselsstraffe på indtil 7,5 år, var Krenz, Albrecht, Streletz, Keßler og Baumgarten. I 2004 blev de tidligere politbureauemedlemmer Hans-Joachim Böhme og Werner Lorenz idømt betingede straffe. Den sidste proces mod en murvagt blev afsluttet 9. november 2004, på dagen 15 år efter murens fald, og endte med domfældelse.

Mindesmærker

Ved siden af mindre kors eller andre mindesmærker for dræbte flygtninge, ofte sat op på privat initiativ, findes det flere større mindesmærker og muséer, deriblandt et murmuseum i Haus am Checkpoint Charlie, åbnet i 1963. Foreningen, som driver muséet, byggede også et mindesmærke kaldet Frihedsmindesmærket, som bestod af 120 originale murdele og 1067 kors til minde om murens fald. Det lå ved siden af murmuseumet og i umiddelbar nærhed af Checkpoint Charlie. Mindesmærket blev indviet i 2004, men allerede året efter blev det, efter omfattende offentlig diskussion, demonteret af myndighederne, fordi lejekontrakten for tomten, hvor det lå, var udløbet, og også fordi der ikke var givet nogen permanent tilladelse til opførelsen af mindesmærket.

Det offentlige mindesmærke, *Gedenkstätte Berliner Mauer*, ligger i Bernauer Strasse sammen med *Dokumentationszentrum Berliner Mauer* og *Kapelle der Versöhnung*.